

Maria LEŚNIEWSKA

Archiwum Państwowe w Opolu

PLAKATY, POCZTÓWKI, STREET ART W „SŁUŻBIE” SOLIDARNOŚCI. MATERIAŁY IKONOGRAFICZNE PRZECHOWYWANE W ARCHIWUM PAŃSTWOWYM W OPOLU

Wydarzenia związane z wprowadzeniem stanu wojennego w Polsce mimo upływu lat budzą wiele dyskusji i nadal stanowią pole do podejmowania coraz to nowych badań. W niniejszym tekście przedstawione zostaną materiały ikonograficzne przechowywane w zasobie Archiwum Państwowego w Opolu (dalej: APO),¹ obrazujące trudny okres walki Solidarności o wolność narodu polskiego.

W opolskim archiwum zgromadzonych jest wiele materiałów dotyczących działań opolskiej Solidarności i jej członków. W przeważającej części są to akta partyjne, wchodzące w skład zasobu pod nazwą „Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Opolu.” W głównej mierze na akta te składają się protokoły posiedzeń egzekutywy, meldunki i oceny sytuacji społeczno-politycznej w województwie. W dokumentacji odnaleźć można również broszurki i ulotki solidarnościowe. Ponadto w zbiorach archiwalnych

poświęconych działaniom Solidarności w okresie 1980–1981 znajdują się m.in. komunikaty Międzyzakładowej Komisji Związkowej Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Solidarność, regulaminy oraz uchwały Prezydium i Komisji Regionalnej, instrukcje na wypadek strajku generalnego czy notatki służbowe ze spotkań z działaczami opolskiej Solidarności.²

Dokumentację związaną z wprowadzeniem stanu wojennego odnaleźć można w zasobie zatytułowanym „Urząd Wojewódzki w Opolu.” Wśród akt wymienić należy m.in. zarządzenia wojewody opolskiego oraz sprawozdania z realizacji zadań wynikających z programu stabilizacji społecznej oraz porządku i bezpieczeństwa publicznego.³

Nową, a jednocześnie w mojej opinii najbardziej interesującą grupą akt przechowywanych w opolskim archiwum są kolekcje i zbiory подарowane przez osoby prywatne. Wśród dar-

czynców należy wymienić Eugenię Łysiak, Ryszarda Hawryszczuka, Zbigniewa Bereszyńskiego i Wojciecha Brzeszczaka. Zbiory te zawierają w przeważającej liczbie znaczki i kartki pocztowe, koperty z nadrukami, ulotki, przypinki, stemple oraz czasopisma wydawane przez *Solidarność*. Co istotne, wymienieni darczyńcy sami uczestniczyli w wydarzeniach związanych z powstaniem i działalnością wolnych związków zawodowych na Opolszczyźnie.⁴

Poniżej zaprezentowane zostaną wybrane materiały pochodzące ze wspomnianych darowizn. Dokumentacja ikonograficzna zgromadzona w tych kolekcjach jest liczna, więc opisanie jej w całości wykraczałoby poza ramy tego artykułu. Dodatkowo wiele znaczków i kart pocztowych ma dublety. Selekcji materiału archiwalnego dokonano na podstawie atrakcyjności prezentowanych treści, miejsca wytworzenia oraz najlepszego zobrazowania tematu artykułu. Ponadto wybór poddyktowany był chęcią przedstawienia materiałów wytworzonych przez internowanych w ośrodkach w Nysie i Grodkowie.

Istotną i najliczniejszą grupę w prezentowanych kolekcjach stanowią znaczki i karty pocztowe, na których zamieszczano grafiki nawiązujące do tematyki *Solidarność* w sensie ogólnopolskim. Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu, czas, w którym powstała *Solidarność*, był okresem pogarszającej się sytuacji gospodarczej w kraju. Stale rosnące napięcie, związane m.in. ze wzrostem cen, doprowadziło do wybuchów kolejnych strajków.⁵ Porozumienie podpisane między przedstawicielami władz państwowych a delegatami strajkujących na Wybrzeżu było preludeum do wydarzeń z 17 września 1980 roku, kiedy to w Gdańsku podjęto decyzję o utworzeniu jednego, ogólnopolskiego związku zawodowego – Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego *Solidarność*. Wśród delegatów z terenu województwa opolskiego wymienić należy Romana Kirsteina, Tadeusza Kraśnika, Bogusława Barona, Edwarda Żurawia, Jakuba Frystka i Barbarę Liphardt.⁶

Poza działalnością na rzecz realizacji postulatów pracowniczych skupiano się także na publikacji wydawnictw oraz uzyskaniu dostępu do środków masowego przekazu. Na terenie Opolsz-

czyzny wydawano *Solidarność Opolszczyzny* oraz biuletyn informacyjny *Sygnaly*.⁷ Z zachowanych źródeł wywnioskować można, że członkowie *Solidarność* próbowali nie tylko docierać do rodaków z aktualnymi treściami, ale również podsycać w nich uczucia patriotyczne poprzez wydawane ulotki, znaczki i karty pocztowe, itp.

Na analizowanych znaczkach pocztowych wydawanych przez *Solidarność* i inne organizacje podziemne przeważają odwołania do ważnych postaci w tym m.in. Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego, Jana Pawła II, Jerzego Popiełuszki czy Stanisława Pyjasa.

W przypadku marszałka Piłsudskiego na walorach filatelistycznych najczęściej jego portret pojawia się w kontekście rocznicy odzyskania niepodległości 11 listopada 1918 roku⁸ (il. 1). Do tej grupy należy również jeden z walorów tworzących serię (il. 2) z portretami współtwórców nowej rzeczywistości w II Rzeczypospolitej. Oprócz Piłsudskiego, znajdujemy na nich portrety Romana Dmowskiego, Ignacego Paderewskiego i Józefa Hallera. Ciekawym materiałem jest również wydawnictwo (il. 3), na którym Piłsudski został przedstawiony wraz z Kazimierzem Sosnkowskim, jako współtwórca powstałego w 1908 roku Związku Walki Czynnej. Zabieg ten miał na celu wskazanie podobieństwa między powstaniem *Solidarność* i utworzeniem Związku Walki Czynnej. Nawiązanie do wydarzeń sprzed 80 lat dowodziło słuszności walki o niepodległą Polskę.⁹ W zasobie archiwum opolskiego zachowały się również inne przedstawienia Piłsudskiego.¹⁰ Wśród nich m.in. wizerunek marszałka z papierosem (il. 4).

Na podziemnych znaczkach pocztowych prezentowano także innych bohaterów z przeszłości – np. na reprodukowanym bloku (il. 5) zamieszczono podobiznę Romualda Traugutta, dyktatora powstania styczniowego. W przeglądanych zbiorach występują również dwa znaczki, na których zamieszczono portrety żołnierzy lubelskiego okręgu AK – ppłk. Stanisława Prusa ps. „Adam” (il. 6) i por. Hieronima Dekutowskiego ps. „Zapora”¹¹ (il. 7). Przynależą one do serii, którą tworzą trzy kolejne znaczki z podobiznami ppor. Czesława Rosińskiego ps. „Jemiola,” pułk. Kazimierza Tumidajskiego ps. „Marcin” oraz ppor. Jana Poznańskiego ps. „Pływak.” Nie ma

ich w omawianych kolekcjach APO, ale występują w zbiorach innych instytucji.¹²

Postacią, której wizerunek często umieszczony był na wydawnictwach Poczty Solidarność i innych podziemnych drukach, jest Jan Paweł II. Jego przedstawienia znajdujemy m.in. na znaczkach pocztowych (il. 8) wydanych z okazji 10 rocznicy pontyfikatu.¹³ Wśród innych okoliczności sprzyjających powstawaniu materiałów z wizerunkami Jana Pawła II można wymienić m.in. papieskie pielgrzymki.¹⁴ Ponadto w kolekcji Hawryszczuka znajdują się dwa, również wydane dla uczczenia wizyty papieża w Polsce, oficjalne walory¹⁵ projektu Ryszarda Dudzickiego wprowadzone do obiegu przez Polską Wytwórnę Papierów Wartościowych. Na obu wizerunki Jana Pawła II zaprezentowano na tle klasztorów-sanktuariów – na Jasnej Górze i w Niepokalanowie. Dostępne są również materiały, które – choć zawierają wizerunki Jana Pawła II – to ich twórcy nie definiują jednoznacznie wydarzenia, z którym wiąże się dane wydawnictwo¹⁶ (jak np. il. 9). Powoływanie się na autorytet papieża Polaka niewątpliwie umacniało wartości chrześcijańskie, ponadto przypominało o wsparciu Jana Pawła II i jego zaangażowaniu w sprawy polskie.

To oczywiście jedynie wybór materiałów, na których upamiętniano ważne postacie. Do tego kanonu można dopisywać kolejne wspomniane osoby, w tym np. księdza Jerzego Popiełuszkę – dwa reprodukowane znaczki (il. 10) wydano z okazji czwartej rocznicy jego męczeńskiej śmierci. Na uwagę zasługuje również walor (il. 11) wydany przez Konfederację Polski Niepodległej, na którym umieszczono biogram Andrzeja Szomańskiego i znaczek z jego wizerunkiem. Z analizy materiałów ikonograficznych przechowywanych w APO wynika, że jest to jedyny taki blok znajdujący się w opolskich zbiorach.

Częstym motywem pojawiającym się na znaczkach i kartach pocztowych wydawanych przez podziemne organizacje jest odwołanie do wydarzeń mających bezpośredni wpływ na powstanie związku. W opolskim archiwum odnaleźć można m.in. dwie pocztówki z przedstawieniami dwóch pomników: Pomnika Poległych Stoczniovców 1970 z Gdańska¹⁷ i Pomnika Pamięci Ofiar Grudnia 1970 z Gdyni.¹⁸ Na

tego typu materiałach powszechnie odwzorowywano także rozpoznawalny w przestrzeni publicznej znak „Solidarność” – występował nie tylko na drukach,¹⁹ lecz również na innych wytworach, np. przypinkach (il. 12). Do tej grupy materiałów można zaliczyć również te, na których umieszczano sztandary regionalnych związków zawodowych – na reprodukowanych znaczkach (il. 13) zamieszczono sztandar NSZZ RI Regionu Bydgoskiego.²⁰

Niewątpliwie ciekawostką kolekcji Hawryszczuka jest seria znaczków upamiętniających tysiąclecie chrztu Rusi (il. 14). Odwołanie do jubileuszu chrztu miało pokazać nie tylko ekumeniczne porozumienie między narodami. Wybór Jasnej Góry na obchody milenium we wrześniu 1988 roku miał ogromne znaczenie dla Polski. Zaangażowanie Episkopatu Polski i papieża Jana Pawła II sprawiło, że stała się ona areną wydarzeń międzynarodowych. Podkreślano wyjątkową życzliwość między polskimi oraz ukraińskimi duchownymi i wiernymi. Przywołanie jubileuszu chrztu Rusi na znaczkach pocztowych miało podkreślić idee przyświecające Solidarności oraz podbudować ducha chrześcijaństwa w polskim społeczeństwie. W podobnym tonie można interpretować inny walor (il. 15), na którym zaprezentowano cztery miejsca kultu znajdujące się we Lwowie, są to: Kaplica Boimów, Kościół Bernardynów, Kościół Karmelitów Bosych oraz Kościół Dominikanów.

Innymi materiałami, które przekazano do APO, a których obecność warto odnotować, są „banknoty” – jednym z nich jest reprodukowany „banknot” z wizerunkiem Lecha Wałęsy (il. 16; w zbiorach opolskiego archiwum znajduje się również „banknot” o nominale 200 zł z podobizną Stanisława Pyjasa).²¹ Ciekawym artefaktem jest również kalendarz na 1981 rok²² (il. 17).

Część znaczków, kart i kopert pocztowych, przekazanych do APO, wytworzona została przez internowanych w lokalnych ośrodkach w Grodkowie i Nysie.

Wraz z wprowadzeniem stanu wojennego komunistyczne władze rozpoczęły akcje „Azalia” i „Jodła”. W ramach działań akcji „Azalia” zajęto obiekty Polskiego Radia i Telewizji Polskiej oraz zablokowano łączność telekomunikacyjną. Natomiast w ramach akcji „Jodła” funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej

przeprowadzili zatrzymanie i internowanie²³ opozycjonistów, w tym działaczy Solidarności.²⁴

Wspomniana akcja rozpoczęła się w nocy z 12 na 13 grudnia 1981 roku. Jednakże przygotowania do niej trwały już wiele miesięcy wcześniej. Pierwotnie nadano jej kryptonim „Wiosna,” następnie „Wrzos,” a ostatecznie – w październiku 1981 roku – „Jodła.”²⁵ Wykorzystano wcześniej przygotowane listy osób przeznaczonych do internowania wraz z listą nazwisk funkcjonariuszy SB i MO, którzy mieli dokonywać zatrzymań.²⁶ Zatrzymane do internowania osoby najpierw przewożono do komendy milicji, a następnie do punktów zbornych, z których zatrzymani byli transportowani do ostatecznych miejsc internowania. W przypadku województwa opolskiego mieszkańcy wytypowani do zatrzymania trafiali m.in. do aresztu Komendy Wojewódzkiej MO w Opolu. 13 grudnia 1981 roku internowanych przewieziono do ośrodka odosobnienia utworzonego w Areszcie Śledczym w Opolu.²⁷ Do końca akcji „Jodła” w całym kraju internowano 9 736 osób, w tym 1 008 kobiet i 8 728 mężczyzn. W większości osoby internowane były członkami NSZZ Solidarność. Wśród osób zatrzymanych zdarzali się studenci i uczniowie szkolni.²⁸

Warunki panujące w ośrodkach internowania były zazwyczaj ciężkie. „Internaty” zakładane były najczęściej w wydzielonych blokach zakładów karnych, np. w Nysie, Grodkowie, Opolu. Kilka zlokalizowano w ośrodkach wczasowych, np. dla kobiet w Gołdapi czy w DarłóWKu, gdzie warunki były dużo lepsze. W pierwszych dniach internowania w stosunku do osadzonych stosowano rygor więzienny, tzn. zamknięte cele, gaszenie światła o godzinie 21, pobudki o godzinie 5 oraz wieczorne apele.²⁹ W ramach operacji „Jodła” na terenie województwa opolskiego utworzono cztery ośrodki odosobnienia: w Opolu, Strzelcach Opolskich, Nysie i Grodkowie.³⁰

Ośrodek internowania w Nysie powstał na początku stycznia 1982 roku. Zbiegło się to z zamknięciem tożsamej placówki w Opolu. Internowanych przetrzymywanych w Opolu przewieziono 8 i 9 stycznia 1982 roku do Nysy. Tamtejsza placówka mieściła się w więzieniu. Obejmowała dwa oddziały. Oddział IV przeznaczono dla internowanych z Opolszczyzny i województwa dolnośląskiego, natomiast Oddział III przeznaczono

wyłącznie dla internowanych z Wrocławia.³¹ Do nyskiego ośrodka trafił także Bereszyński, który podczas swojego pobytu prowadził szczegółowy dziennik.³² Ośrodek w Nysie funkcjonował do końca lipca 1982 roku. Jego zamknięcie związane było z dużym zmniejszeniem liczby internowanych. Pozostające tam osoby zostały przewiezione do Grodkowa. Tamtejsze więzienie stało się „ośrodkiem zbiorczym” dla całej południowej części kraju.³³

Jak wspomina Bereszyński, w ośrodku w Nysie kwitło życie intelektualne, gdyż osadzeni, odizolowani od świata zewnętrznego, zbierali się na publiczne dyskusje. Przeprowadzano wykłady, których prelegentami byli naukowcy i działacze społeczni, m.in. Andrzej Wiszniewski, Lothar Herbst czy Jarosław Chołodecki. Przy okazji świąt i rocznic wygłaszano referaty o tematyce historycznej autorstwa Bereszyńskiego. Jednakże najbardziej spektakularnym przejawem życia kulturalnego internowanych była twórczość plastyczna. Osadzeni wykonywali różnego rodzaju stemple, znaczki i karty pocztowe oraz ulotki o tematyce patriotycznej.³⁴

W archiwalnym zasobie zachowało się kilka kopert pocztowych ze stemplami, na których podano liczbę dni spędzonych przez osadzonych w ośrodku w Nysie. Reprodukowany egzemplarz (il. 18) datowano na 195 dzień odsiadki. Na innych egzemplarzach zamieszczono informację o 190³⁵ i 200³⁶ dniu odizolowania.

Internowani w swojej twórczości wykorzystywali także m.in. wizerunki Lecha Wałęsy, jak np. na reprodukowanej kopercie (il. 19). Warto przyrzeć się naklejonemu na nią znaczkowi – reprezentuje on jeden z walorów, na których zamieszczono przedstawienia pomników upamiętniających ofiary Grudnia 1970 roku. To oficjalne wydawnictwa zaprojektowane przez Stefana Małeckiego, a emitowane przez Państwową Wytwórnę Papierów Wartościowych, które do obiegu miały wejść w grudniu 1981 roku. Z przyczyn politycznych sprzedaż tych znaczków została wstrzymana.³⁷ Podobnie jak w przypadku wyobrażeń zamieszczanych na znaczkach i kartach oraz innych podziemnych materiałach, osadzeni w nyskim ośrodku odwoływali się do wydarzeń mających bezpośredni wpływ na ich sytuację. Wzmianko-

wali o nich np. na ulotkach – wśród nich druk (il. 20) z 13 kwietnia 1982 roku³⁸ odnoszący się do 13 grudnia 1981 roku, a więc przypominający o trwającym stanie wojennym. Na innym druku (il. 21) z 16 lipca 1982 roku³⁹ przywołano wydarzenia z 16 grudnia 1981 roku w kopalni Wujek; głównym elementem zamieszczonej na nim grafiki jest przedstawienie kobiety – Matki Boskiej, która podtrzymuje ciało martwego mężczyzny, a konkretnie górnika, na co wskazują jego atrybuty: kask, kilof i lampa. Nie ma wątpliwości, że intencją twórcy było nawiązanie do typowego przedstawienia w sztukach plastycznych, tj. piety.

Ciekawostką wśród materiałów Eugenii Łysiak jest rachunek (il. 22) za wafelek nabyty 7 lipca 1982 roku w herbaciarni Wieża Babel w nyskim ośrodku. Nie jest to jedyny rachunek znajdujący się w zbiorach opolskiego archiwum.⁴⁰

Materiałami, które znajdują się w kolekcji Hawryszczuka, ale nie powstały w ośrodku internowania, są dwa bloki (il. 23) z reprodukcjami projektów, których twórcami byli osadzeni w Nysie. Uzupełniają je dwa kolejne bloki, które jednak nie występują w omawianych kolekcjach APO.⁴¹ Na każdym z tych druków zamieszczono fragment refrenu piosenki Jacka Kaczmarskiego „Mury” – „Wyrwij murom zęby krat” / „Zerwij kajdany połam bat” / „A mury runą, runą, runą” / „I pogrzebią stary świat.”

Podobnie rzeczywistość internowanych wyglądała w ośrodku internowania w Grodkowie. Tak jak w Nysie, na miejsce to wybrano tamtejszy zakład karny. Budynek więzienia pochodził jeszcze sprzed II wojny światowej. Przed rozpoczęciem akcji „Jodła” grodkowska placówka była więzieniem o złagodnym rygorze, co oznaczało, że cele były przeważnie otwarte, a skazani mogli swobodnie poruszać się po zakładzie karnym. Stan ten trwał do 13 grudnia 1981 roku. Pierwszym komendantem ośrodka dla internowanych w Grodkowie został mjr Henryk Czaplicki, jednakże już 25 stycznia 1982 roku na stanowisku zastąpił go por. Zenon Michalak.⁴² Pierwszy transport 112 osób z więzienia przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu przybył do ośrodka w Grodkowie 24 grudnia 1981 roku. Jak podkreślają m.in. Grzegorz Kowal i Bereszyński, wybór tego terminu nie był przypadkowy. Zatrzymani mieli nadzieję, że na święta

zostaną wypuszczeni do domów, jednakże stało się odwrotnie.⁴³ W sumie w ośrodku internowano 437 działaczy, choć pojawiają się również informacje o 307 przetrzymywanych osobach. Ośrodek internowania w Grodkowie zlikwidowano 14 grudnia 1982 roku.⁴⁴

Podobnie jak w innych „internatach,” osadzeni organizowali spotkania i debaty poświęcone historii, filozofii, polityce, a nawet sposobom przemycenia alkoholu na teren ośrodka. Przeprowadzano także zajęcia plastyczne oraz kursy języka angielskiego i francuskiego. Również w tym ośrodku internowani zajmowali się wytwarzaniem różnego rodzaju rysunków, pieczęci, transparentów i znaczków pocztowych. Co istotne, w grodkowskim ośrodku z prawdziwą pasją osadzeni wytwarzali krzyżyki z monet pięcio- i dziesięciogłotowych. Krzyżyki te przekazywano potem bliskim podczas widzeń.⁴⁵

W zasobie APO, wśród licznych materiałów ikonograficznych znajdujących się we wspomnianych wcześniej kolekcjach, zachowały się jedynie dwa znaczki pocztowe upamiętniające pobyt w grodkowskim ośrodku internowania. Pierwszy (il. 24) z przedstawieniem zapalanej świeczki w zakratowanym oknie celi więziennej. Drugi (il. 25) z wizerunkiem św. Maksymiliana Kolbego i datą jego kanonizacji.

Warto wspomnieć również o materiałach, które znajdują się w cytowanych kolekcjach, ale zostały wykonane przez osadzonych w DarłóWKu. Należy do nich m.in. wtórnice wykorzystana pierwszoobiegowa karta pocztowa (il. 26) ze zdjęciem przedstawiającym ośrodek wczasowy „Mostostal” Wrocław w DarłóWKu, na której odwrocie odbito stemple wykonane w ośrodku internowania w DarłóWKu. Wśród nich m.in. wizerunek umownej patronki Solidarności – Matki Boskiej Częstochowskiej.

Ciekawostką zasobu opolskiego archiwum są akta sądowe, w których zachowała się dokumentacja fotograficzna stanowiąca dowody w sprawie karnej przeciwko sympatykom Solidarności. Sprawcy, działający na terenie Brzegu, oskarżeni zostali o malowanie napisów antypaństwowych, nawołujących do nieposłuszeństwa. Na reprodukowanej fotografii (il. 27) uchwycono fragment muru przy ulicy Świerczewskiego (obec-

nie ulicy Kardynała Stefana Wyszyńskiego), na którym namalowano hasło „Zwycięzimy” i znak Polski Walczącej. Na kolejnych fotografiach uwieczniono inne hasła: „Solidarność” i „Sprawiedliwość zwycięży” z chodnika ulicy Rossenbergów (obecnie ulicy Wileńskiej),⁴⁶ „Katyń” na budynku przy ulicy Słowiańskiej,⁴⁷ a także znak Polski Walczącej na budynku ulicy Pstrowskiej (obecnie ulicy Lwowskiej).⁴⁸

Pomimo wprowadzenia stanu wojennego władzom komunistycznym nie udało się powstrzymać Solidarności. Osadzenie działaczy opozycyjnych w ośrodkach internowania nie zdusiło wiary w wolną Polskę. Z materiałów przechowywanych w opolskim archiwum wynika, że osoby internowane nie zarzuciły swojej walki. Umieszczanie wizerunków wielkich Polaków, przywoływanie wydarzeń historycznych istotnych dla kraju na podziemnych drukach pozwalało dotrzeć do wielu mieszkańców Polski. Jednocześnie budziło przekonanie, że mimo trudu i przeszkód, do jakich niewątpliwie należało internowanie, walka z komunistyczną władzą zakończy się podobnym sukcesem, jak wywalczenie niepodległości przez marszałka Piłsudskiego.

Zaprezentowany materiał ikonograficzny stanowi jedynie część dokumentacji Archiwum Państwowego w Opolu poświęconej tematyce Solidarności i wprowadzenia stanu wojennego. Kolekcje przekazywane przez prywatnych darczyńców stanowią cenne i niewyczerpane źródło historyczne. Odnaleźć w nich można nie tylko ciekawą dokumentację ikonograficzną czy techniczną, lecz także dzienniki i notatki osób, które w bezpośredni sposób zaangażowane były w wydarzenia kształtujące dzieje regionu i całego kraju. Powyższa prezentacja zasobu ma również na celu zachęcenie zainteresowanych tematem Solidarności i okresu przełomu do pogłębionej kwerendy w materiałach Archiwum Państwowego w Opolu.

Ikonografia

1. Blok upamiętniający 70 rocznicę odzyskania niepodległości, autor nieznan, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 76

3. Blok upamiętniający powstanie Związku Walki Czynnej, autor nieznan, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 78

4. Znaczek z przedstawieniem Józefa Piłsudskiego, autor nieznan, APO, kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 38

2. Wydawnictwo upamiętniające rocznicę odzyskania niepodległości z wizerunkami Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego, Ignacego Paderewskiego i Józefa Hallera, autor nieznan, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 41

5. Walor z wizerunkiem Romualda Traugutta, autor nieznanym, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 45

6. Znaczek z serii upamiętniającej żołnierzy lubelskiego okręgu AK z wizerunkiem ppłk. S. Prusa „Adama,” autor nieznanym, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 40

7. Znaczek z serii upamiętniającej żołnierzy lubelskiego okręgu AK z wizerunkiem por. H. Dekutowskiego „Zapory,” autor nieznanym, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 6

8. Znaczkę Poczty Solidarność wydane z okazji 10 rocznicy pontyfikatu Jana Pawła II, autor nieznanym, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 82 i 85

9. Blok z dwoma znaczkami z wizerunkiem Jana Pawła II, autor nieznanym, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 97

10. Znaczkę upamiętniające czwartą rocznicę męczeńskiej śmierci ks. Jerzego Popiełuszki, autor nieznanym, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 66

11. Blok zawierający znaczek z wizerunkiem Andrzeja Szomańskiego, autor nieznany, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 51

12. Przypinka ze znakiem „Solidarność,” autor nieznany, APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 4198

13. Dwa znaczki przedstawiające sztandar NSZZ RI Regionu Bydgoskiego, autor nieznany, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 42 i 67

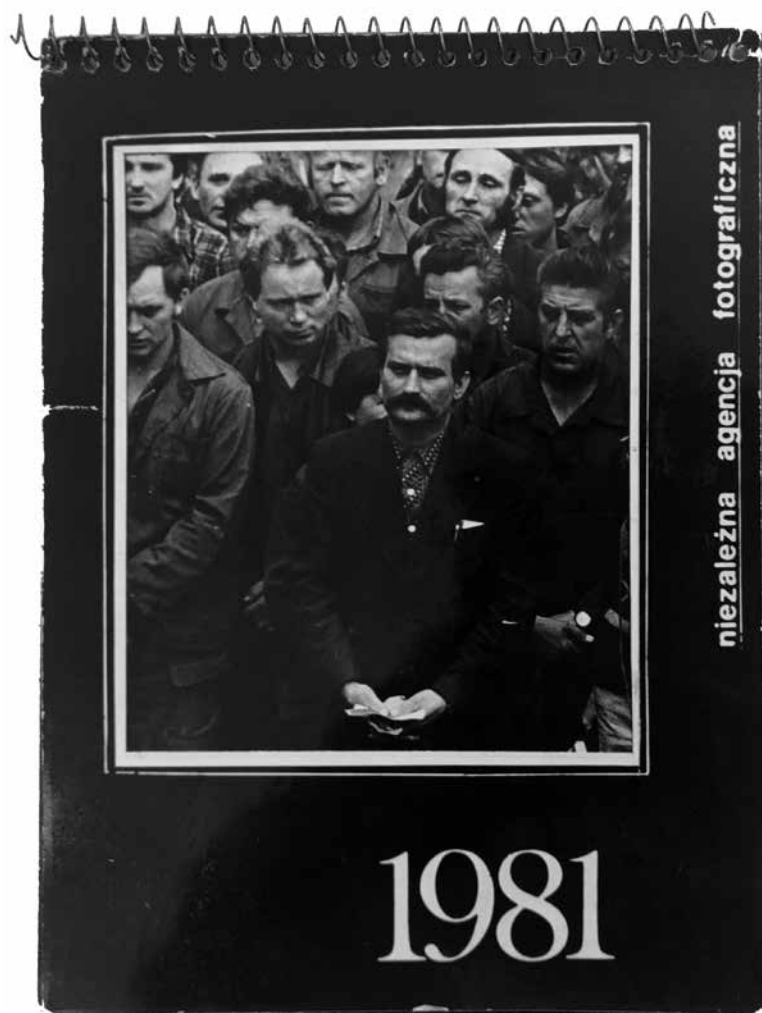
15. Blok czterech znaczków z miejscami kultu we Lwowie, autor nieznany, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 52

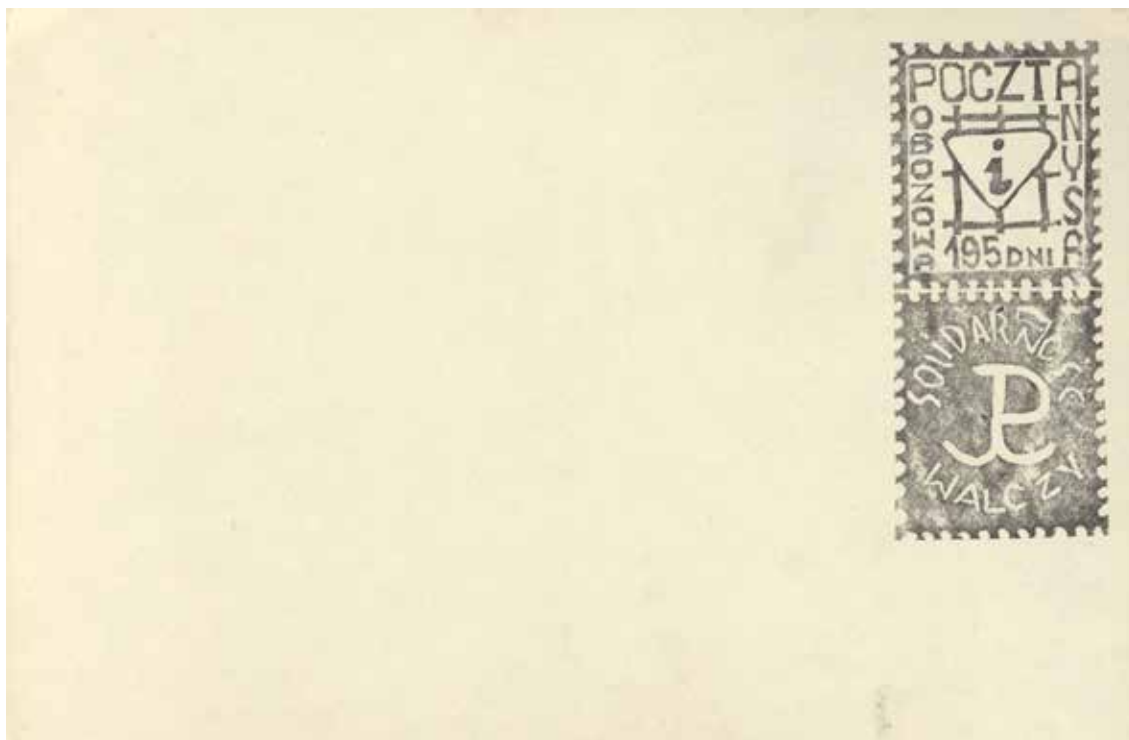
14. Osiem znaczków upamiętniających chrzest Rusi, autor nieznany, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 49

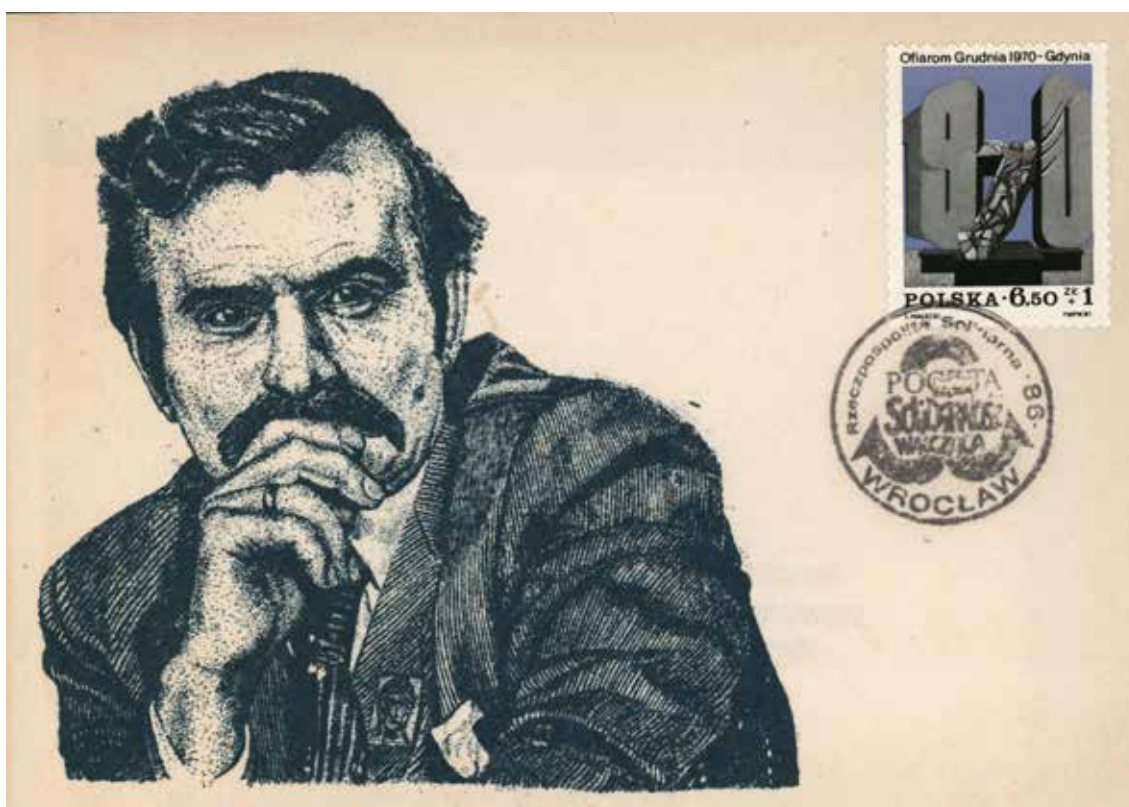
16. „Banknot” o nominale 200 złotych z wizerunkiem Lecha Wałęsy, autor nieznan, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 95

17. Okładka kalendarza na 1981 r., autor nieznan, wyd. Niezależna Agencja Fotograficzna, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 34

18. Koperta ze stemplami, autor nieznany, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 7

19. Koperta z wizerunkiem Lecha Wałęsy, autor nieznany, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 5

20. Ulotka przypominająca o trwającym stanie wojennym, autor nieznan, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 19

22. Rachunek nr 6 z herbaciarni Wieża Babel, autor nieznan, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 21

21. Ulotka nawiązująca do wydarzeń z 16 grudnia 1981 r. w kopalni Wujek, autor nieznan, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 19

23. Dwa bloki z reprodukcjami projektów opracowywanych przez internowanych w Nysie, autor nieznan, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 73

24. Znaczek Poczty Internowanych z 1982 r., autor nieznany, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 25

25. Znaczek Poczty Internowanych z 1982 r., autor nieznany, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 26.

26. Rewers karty pocztowej ze stemplami Poczty Internowanych z ośrodka w Darłównku, autor nieznany, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 9

27. Fotografia przedstawiająca napis „Zwycięzimy” i znak Polski Walczącej namalowane na fragmencie muru przy ul. Świerczewskiego (obecnie ul. Kardynała Stefana Wyszyńskiego) w Brzegu, autor nieznany, APO, Sąd Rejonowy w Brzegu, sygn. 2

Przypisy

¹ Problematyka materiałów archiwalnych NSZZ Solidarność podjęta została podczas konferencji *Rozproszone archiwa NSZZ „Solidarność”*, która odbyła się w Gdańsku w 2013 roku. Podczas spotkania zaprezentowane zostały archiwalia przechowywane zarówno przez Archiwum Związkowe, tj. Archiwum Historyczne Komisji Krajowej NSZZ Solidarność oraz przez Archiwum Państwowe, m.in. Archiwum Państwowe w Gdańsku oraz Archiwum Państwowe w Szczecinie. Rezultatem wspomnianej konferencji była publikacja *Rozproszone archiwa NSZZ „Solidarność”. Materiały z konferencji, Gdańsk, 21 listopada 2013 r.* pod redakcją Marzeny Kruk i Łukasza Grochowskiego. Również pozostałe Archiwum Państwowe, wchodzące w skład Państwowej Sieci Archiwalnej, przechowują dokumentację związaną z lokalnymi strukturami Solidarności. M. in. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowe w Łodzi czy Archiwum Państwowe w Poznaniu. Należy także zwrócić uwagę na liczne kolekcje prywatne, które stanowią wciąż niezbadane źródło historyczne.

² Justyna Sowińska, „»Solidarność« w materiałach archiwalnych przechowywanych w Archiwum Państwowym w Opolu,” w *„Nie zapomnijcie tamtych dni”. Źródła do dziejów Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” z lat 1980–1989 w archiwach państwowych*, red. Dariusz A. Rymar, Krzysztof Kowalczyk, Marek Kietliński (Warszawa: NDAP, 2020), 389–390.

³ Archiwum Państwowe w Opolu, Urząd Wojewódzki w Opolu, sygn. 23–26.

⁴ Eugenia Łysiak należała do NSZZ Solidarność. W materiałach przez nią przekazanych znajdują się dokumenty Jerzego Łysiaka, który pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Komitetu Zakładowego przy Wojewódzkim Przedsiębiorstwie Handlu Wewnętrznego w Opolu, ponadto był delegatem na I Krajowy Zjazd Solidarności, współredagował pismo *Solidarność Opolszczyzny*, a 13 grudnia 1981 roku został internowany w Ośrodku Odosobnienia w Opolu, następnie w Nysie. Został zwolniony 24 lipca 1982 roku. Ryszard Hawryszczuk był pracownikiem Lokomotywni PKP Opole Główne, ponadto był członkiem Prezydium Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego NSZZ Solidarność i przewodniczącym Rejonowej Komisji Porozumiewawczej Kolejarzy NSZZ Solidarność, powołanej w trakcie akcji protestacyjnej środowiska kolejarskiego województwa opolskiego w 1980 roku. Był także jednym z założycieli Komitetu Organizacyjnego Praworządności Społecznej, będącego lokalną odmianą Komitetu Obrony Więzionych za Przekonania. Zbigniew Bereszyński był współorganizatorem Niezależnego Zrzeszenia Studentów Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Opolu. Pełnił funkcję redaktora niezależnych wydawnictw NSZ WSI oraz pism związkowych Zarządu Regionu Śląska Opolskiego (*Prawda i Sygnały*). Współorganizował manifestację, m.in. 25 maja 1981 roku w obronie więźniów politycznych. Został internowany 13 grudnia 1981 roku w Ośrodku Odosobnienia w Opolu, następnie w Nysie i Grodkowie. Zwolniono go 14 października 1982 roku.

⁵ Kolejne protesty wybuchały w niemalże każdym regionie kraju: 14 sierpnia 1980 roku strajk w Stoczni Gdańskiej, 24 lipca 1980 roku strajk w Zakładach Elektrotechniki Motoryzacyjnej w Świdnicy i Dusznikach, 1 sierpnia 1980 roku strajk w Fabryce Samochodów Dostawczych „Polmo” w Nysie, 19 sierpnia 1980 roku strajk w Zakładach Cementowo-Wapienniczych Górażdże w Choruli. Zbigniew Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990. Tom 1. Geneza, narodziny i rozwój ruchu* (Opole: Instytut Pamięci Narodowej, 2014), 158–159.

⁶ Sowińska, „»Solidarność« w materiałach archiwalnych,” 380.

⁷ APO, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Opolu, sygn. 1480, s. 110.

⁸ Zob. inne wydawnictwa z wizerunkiem Piłsudskiego wydane z okazji rocznicy odzyskania niepodległości: autor nieznany, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 29 i 30; autor nieznany, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 65, 68, 76.

⁹ Rafał Terszak, „Chrzest Włodzimierza a jasnogórskie obchody 1000-lecia Chrztu Rusi (na łamach miesięcznika »Jasna Góra«),” *Niepodległość i Pamięć* 27, 1 (69) (2020): 190–191.

¹⁰ Zob. inne wydawnictwa z wizerunkiem Piłsudskiego, autor nieznany, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 38, 41, 78, 79, 80, 81.

¹¹ Kowal, *Ośrodek Odosobnienia w Grodkowie*, 9.

¹² Zob. autor nieznany, zbiory Europejskiego Centrum Solidarności, sygn. AOZ_0616, AOZ_0615, AOZ_0613 (sygnatury tymczasowe).

¹³ Zob. inne wydawnictwa upamiętniające 10 rocznicę pontyfikatu Jana Pawła II, autor nieznany, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 82, 85.

¹⁴ Zob. Jacek Jaśkiewicz(?), APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 28. Atrybucja za: Zbigniew Kowalewski, *Towarzystwo Poczty Podziemnej. Katalog znaczków: lata 1982–84* (Warszawa: nakł. aut., 1998), 81.

¹⁵ Zob. serwis Katalog Znaczków Poczтовых, dostępny 09.08.2021, <https://www.kzp.pl/index.php?artykul=kak-zn-1983-zn2720/>.

¹⁶ Zob. inne wydawnictwa z wizerunkiem Jana Pawła II, autor nieznany, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 83, 84.

¹⁷ Autor nieznany, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 12.

¹⁸ Autor nieznany, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 12.

¹⁹ Zob. autor nieznany, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 21 oraz autor nieznany, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 103.

²⁰ Biorąc pod uwagę sposób opracowania znaczków z il. 8 i il. 13 można podejrzewać, że zostały one wykonane przez tego samego autora/autorów.

²¹ Zob. autor nieznany, APO, Kolekcja Ryszarda Hawryszczuka, sygn. 96.

²² Kalendarz został wydany przez Niezależną Agencję Fotograficzną. Wraz ze stroną tytułową liczy 13 kart. Każda z nich zilustrowana jest czarno-białą fotografią przedstawiającą m.in. Lecha Wałęsę, członków Solidarności oraz osoby sympatyzujące ze związkiem. Brak jakichkolwiek adnotacji pod poszczególnymi dniami miesiąca.

²³ Władze w antydatowanym dekreście z 12 grudnia 1981 roku tłumaczyły, że w społeczeństwie funkcjonują osoby, co do których zachodzi podejrzenie, że pozostając na wolności, nie będą przestrzegali istniejącego porządku prawnego oraz będą prowadziły działalność zagrażającą bezpieczeństwu kraju. Kowal, *Ośrodek Odosobnienia w Grodkowie*, 16.

²⁴ Wojciech Polak, „Specyfika represji stanu wojennego,” w *Internowani i uwięzieni w stanie wojennym*, red. Tomasz Kurpierz, Jarosław Neja (Katowice–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2018), 15.

- ²⁵ Kowal, *Ośrodek Odosobnienia w Grodkowie*, 19
- ²⁶ Zbigniew Bereszyński, „Internowanie i inne formy pozbawienia wolności jako instrument represji oraz środek pracy operacyjnej SB w województwie opolskim w okresie stanu wojennego i po jego zawieszeniu,” w *Internowani i uwięzieni w stanie wojennym*, red. Tomasz Kurpierz, Jarosław Neja (Katowice–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2018), 185.
- ²⁷ Bereszyński, „Internowanie i inne formy pozbawienia wolności,” 185.
- ²⁸ Kowal, *Ośrodek Odosobnienia w Grodkowie*, 20.
- ²⁹ Polak, „Specyfika represji stanu wojennego,” 17.
- ³⁰ Ośrodki internowania powołano na mocy zarządzenia nr 50/81/CZZK ministra sprawiedliwości z 13 grudnia 1981 roku. Na terenie kraju powstały 52 placówki. Grzegorz Kowal, „Internowani w Grodkowie 1981–1982,” w *Letnia szkoła Historii Najnowszej 2010*, red. Natalia Jarska, Tomasz Kozłowski (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2011), 58.
- ³¹ Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa. Tom 2*, 52.
- ³² APO, Kolekcja Zbigniewa Bereszyńskiego, sygn. 1.
- ³³ Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa. Tom 2*, 70.
- ³⁴ Ibidem, 82–83.
- ³⁵ Autor nieznany, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 6.
- ³⁶ Autor nieznany, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 8.
- ³⁷ Zob. serwis Katalog Znaczków Poczтовых, dostępny 09.08.2021, <https://www.kzp.pl/index.php?artykul=kat-zn-1981-zn2634>.
- ³⁸ Datowanie na podstawie informacji zawartej na ulotce.
- ³⁹ Datowanie na podstawie informacji zawartej na ulotce.
- ⁴⁰ Zob. autor nieznany, APO, Kolekcja Eugenii Łysiak, sygn. 21.
- ⁴¹ Znaleźć je można m.in. w zbiorach Europejskiego Centrum Solidarności; zob. autor nieznany, zbiory Europejskiego Centrum Solidarności, sygn. AOZ_1269 i AOZ_1270 (sygnatura tymczasowa).
- ⁴² Kowal, *Ośrodek Odosobnienia w Grodkowie*, 26–27.
- ⁴³ Ibidem, 29.
- ⁴⁴ Kowal, *Internowani w Grodkowie 1981–1982*, 63.
- ⁴⁵ Kowal, *Ośrodek Odosobnienia w Grodkowie*, 63–65.
- ⁴⁶ Autor nieznany, APO, Sąd Rejonowy w Brzegu, sygn. 2.
- ⁴⁷ Autor nieznany, APO, Sąd Rejonowy w Brzegu, sygn. 2.
- ⁴⁸ Autor nieznany, APO, Sąd Rejonowy w Brzegu, sygn. 2.

Bibliografia

- Bereszyński, Zbigniew. *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990. Tom 1. Geneza, narodziny i rozwój ruchu*. Opole: Instytut Pamięci Narodowej, 2014.
- Bereszyński, Zbigniew. *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990. Tom 2. Od stanu wojennego do zmian ustrojowych w kraju*. Opole: Instytut Pamięci Narodowej, 2014.
- Bereszyński, Zbigniew. „Internowanie i inne formy pozbawienia wolności jako instrument represji oraz środek pracy operacyjnej SB w województwie opolskim w okresie stanu wojennego i po jego zawieszeniu.” W *Internowani i uwięzieni w stanie wojennym*, red. Tomasz Kurpierz, Jarosław Neja, 185–206. Katowice–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2018.
- Klimczak, Jerzy. „Warstwy czasu w ikonografii »Solidarności«.” W *Asocjacje i implikacje historyczne elementami kształtującymi współczesność*, red. Edward Jaremczuk, 9–25. Poznań: Wydawnictwo Naukowe FNCE, 2018.
- Kowal, Grzegorz. „Internowani w Grodkowie 1981–1982.” W *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2010*, red. Natalia Jarska, Tomasz Kozłowski, 56–63. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2011.
- Kowal, Grzegorz. *Ośrodek Odosobnienia w Grodkowie (1981–1982)*. Wrocław: Instytut Pamięci Narodowej, 2013.
- Kowalewski, Zbigniew. *Towarzystwo Poczty Podziemnej. Katalog znaczków: lata 1982–84*. Warszawa: nakł. aut., 1998.
- Kruk, Marzena i Łukasz Grochowski, red. *Rozproszone archiwa NSZZ „Solidarność”. Materiały z konferencji, Gdańsk, 21 listopada 2013 r.* Warszawa–Gdańsk: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2019.
- Polak, Wojciech. „Specyfika represji stanu wojennego.” W *Internowani i uwięzieni w stanie wojennym*, red. Tomasz Kurpierz, Jarosław Neja, 13–36. Katowice–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2018.
- Sowińska, Justyna. „»Solidarność« w materiałach archiwalnych przechowywanych w Archiwum Państwowym w Opolu.” W *„Nie zapomnijcie tamtych dni”. Źródła do dziejów Niezależnego Samorządowego Związku Zawodowego „Solidarność” z lat 1980–1989 w archiwach państwowych*, red. Dariusz A. Rymar, Krzysztof Kowalczyk, Marek Kietliński 379–393. Warszawa: NDAP, 2020.
- Terszak, Rafał. „Chrzest Włodzimierza a jasnogórskie obchody 1000-lecia Chrztu Rusi (na łamach miesięcznika »Jasna Góra«).” *Niepodległość i Pamięć* 27, 1 (69) (2020): 175–202.